

استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی

گردآورنده: فاطمه عباسی

کتابدار کتابخانه دانشکده علوم

دانشگاه کاشان - دیماه ۱۳۹۳

کتابخانه های دانشگاهی به عنوان مراکز مهم اطلاع رسانی با گردآوری و انتقال اطلاعات علمی، کانون تأمین امکانات تحقیقی برای استادان و محققان و دانشجویان است، این مهم زمانی تحقق خواهد یافت که کتابخانه دانشگاهی بتواند از لحاظ کمی و کیفی جوابگوی نیازهای مراجعان باشد. نقش کتابخانه های دانشگاهی به عنوان بخشی از نظام آموزش عالی و مرکز گردآوری و انتقال اطلاعات علمی و نیز به عنوان کانونی به منظور تأمین امکانات تحقیق برای پژوهشگران محرز است (اعظمی ساردوئی، ۱۳۷۸، ص ۱)

میزان رشد کتابخانه های دانشگاهی در هر کشور به امکانات و شرایط خاص آن کشور بستگی دارد، با وجود این، از استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران می توان به عنوان وسیله های برای ارزیابی کتابخانه ها بهره برد و بدین طریق به نقاط قوت و ضعف آنها پی برد و آنگاه به رهنمودی مطمئن برای اقدامات آتی دست یافت. ضرورت پرداختن به کتابخانه های دانشگاهی، با توجه به نقش مهمی که دانشگاه های امروزی در جامعه ایفا می کنند، بیشتر نمایان است. عصری که ما در آن زندگی می کنیم عصر دانش و اطلاعات نام دارد و دانشگاه ها سردمداران تولید دانش اند که برای رسیدن به اهداف خود به کتابخانه های فنی و کارآمد نیاز دارند (اسدی، ۱۳۷۹). دینانی ارزیابی مجموعه ها محکی است « معتقد است که درستی یا نادرستی تصمیم های گذشته کتابداران را مشخص می سازد و نیز رهنمودی برای تصمیم های آینده آنان می باشد .

استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران معیارهایی است که با تکیه بر استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی آمریکا (ای. سی. آر. ال.) ۴ و دیگر استانداردهای بین المللی (ایفلا) ۵، با در نظر گرفتن واقعیات موجود در کتابخانه های دانشگاهی ایران توسط کتابداران متخصص کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران تهیه شده است (تعاونی، ص چهار، پنج).

متن:

با توجه به نقش محوری کتابخانه های دانشگاهی در تأمین نیازهای اطلاعاتی اعضای هیئت علمی و دانشجویان و نقش کتابداران متخصص در راهنمایی و ارائه اطلاعات با کیفیت به استفاده کنندگان، ضرورت انجام این تحقیق برای دانشگاه های مورد مطالعه بسیار حیاتی است و نتایج آن می تواند راهنمای مناسبی جهت افزایش بهره وری و توسعه کتابخانه های این دانشگاه ها باشد.

از آنجا که کتابخانه های دانشگاهی مهمترین پایگاه های اطلاع رسانی علمی ، آموزشی و پژوهشی کشور محسوب می شود ، مراعات کردن استانداردهای این کتابخانه ها را ه مطمئنی برای کاستن هزینه ها ، جلوگیری از اتلاف نیروی انسانی و مهم تر از همه ارتقای خدمات کتابخانه ای به کاربران است.

استاندارد یک : اهداف و وظایف

اهداف و وظایف کتابخانه باید رسا و گویا باشد و برنامه های کوتاه مدت ، میان مدت و بلند مدت کتابخانه را با زمان بندی مناسب در برگیرد و این اهداف و وظایف باید به تصویب رئیس دانشگاه و یا روسای دانشگاه برسد.

کتابخانه دانشگاهی باید در چارچوب اهداف و وظایف سازمان مادر از نیروی انسانی ، بودجه ، مجموعه و امکانات فیزیکی مناسب و شایسته برخوردار باشد تا بتواند از عهده وظایفی که دارد ، برآید.

استاندارد دو: سازمان و مدیریت

سازمان و مدیریت کتابخانه دانشگاهی باید به گونه ای باشد که امکان بهترین و بیشترین بهره وری از منابع و خدمات را در جهت تحقق اهداف آن فراهم آورد.

استاندارد ۳- نیروی انسانی

برای آنکه کتابخانه دانشگاهی بتواند رسالت آموزشی و پژوهشی خود را به مطلوبترین وجه ممکن به انجام رساند و خدماتی متناسب با برنامه ها و اهداف سازمان مادر ارائه دهد لازم است از خدمات کتابداران متخصص ، ورزیده و علاقه مند بهره مند گردد.

کتابداران کتابخانه های دانشگاهی باید افرادی کارآمد و دارای دانشنامه تخصصی کتابداری و اطلاع رسانی از دانشگاه های معتبر داخل یا خارج کشور باشند.

سایر کارمندان باید ضمن گذراندن دوره های لازم کتابداری یا دوره های آموزش حین خدمت ، تعالیم لازم را فراگیرند.

تعداد کل کارمندان هر کتابخانه دانشگاهی بر مبنای تعداد کتابداران متخصص آن محاسبه می شود.

میانگین نسبت کتابداران متخصص به کل کارمندان حدود ۲۰ درصد است. یعنی از هر ۱۰ نفر کارمند کتابخانه ۲ نفر باید دارای دانشنامه کارشناسی ارشد یا بالاتر در رشته کتابداری و اطلاع رسانی باشند.

میانگین نسبت مجموع کتابداران متخصص و کمک متخصص به کل کارمندان ۶۰ درصد است . یعنی از هر ۲۰ نفر کارمند کتابخانه ۱۲ نفر باید تحصیلات کتابداری داشته باشند.

به ازای هر ۲۵۰ نفر دانشجو و استاد تمام وقت یک نفر متخصص تمام وقت

به ازای هر ۲۵۰۰۰ جلد کتاب یا سایر منابع کتابخانه ای موجود در مجموعه یا کسری از آن یک نفر متخصص

استاندارد ۴- مجموعه

کتابخانه دانشگاهی باید مجموعه ای متوازن و سازمان یافته در رشته های مربوط و هماهنگ با اهداف و برنامه های سازمان مادر فراهم آورد. این مجموعه باید حاوی تازه ترین اطلاعات و مدارک موجود در اشکال مختلف چاپی و غیرچاپی باشد.

عمق و دامنه مجموعه کتابخانه باید به گونه ای باشد که نیازهای جاری و آینده آموزشی و پژوهشی جامعه دانشگاهی خود را برآورده سازد.

مجموعه کتابخانه باید روزآمد و پویا باشد. و آخرین اطلاعات علمی را در زمینه های مربوطه در اختیار جامعه استفاده کننده خود قرار دهد.

لازم است از طریق اشتراک بانک های اطلاعاتی مهم و مربوط و نیز اتصال به شبکه اینترنت امکان دستیابی سریع کاربران را به منابع و اطلاعات مورد نیاز فراهم آورد.

با توجه به وسعت و تنوع اطلاعات و دانش بشری ، مشارکت و همکاری کتابخانه های دانشگاهی در اشتراک منابع و شبکه های امانت بین کتابخانه ای ضروری است.

لازم است کتابخانه آمادگی پذیرش تغییرات تکنولوژیکی و ارتقای سیستم های کامپیوتری خود را ، با حفظ یکپارچگی و صحت داده ها ، داشته باشد.

لازم است محاسبه مجموعه هر کتابخانه مستقل دانشگاهی بر مبنای فرمول زیر انجام گیرد.

$$V = ۱۰۰F + ۱۲E + ۳۳۵U + ۳۰۰۰M + ۲۰۰۰D + \text{مجموعه پایه}$$

در این فرمول:

F= تعداد اعضای هیات علمی تمام وقت

E= تعداد کل دانشجویان تمام وقت

U= تعداد رشته های کارشناسی

M= تعداد رشته های کارشناسی ارشد

D= تعداد رشته ها در سطح دکتری

V= تعداد کل مجموعه کتابخانه

مجموعه پایه رقمی ثابت و نمایشگر حداقل مجموعه ای است که باید همزمان با گشایش هر واحد دانشگاهی در کتابخانه آن موجود باشد. این رقم برای رشته های مختلف به شرح زیر است:

- ادبیات و علوم انسانی	۴۸۰۰۰ مدرک
- علوم اجتماعی	۴۰۰۰۰ مدرک
- علوم پایه	۳۲۰۰۰ مدرک
- فنی و مهندسی	۳۲۰۰۰ مدرک
- پزشکی	۴۰۰۰۰ مدرک
- هنر	۱۸۰۰۰ مدرک
- کشاورزی	۲۸۰۰۰ مدرک

مجموعه پایه کتابخانه های مرکزی باید بین ۴۰ تا ۸۰ هزار مدرک ، بنا به نوع و زمینه فعالیت موضوعی تعیین شود.

در این فرمول منظور از مدرک ، هرگونه مواد کتابخانه ای اعم از کتاب، نشریات ادواری ، فیلم ، مجموعه اسلاید، نوار، نوار ویدئو ، نرم افزار کامپیوتری ، دیسک نوری و مانند آن است مشروط بر این که به نحوی سازماندهی شده و در مجموعه کتابخانه قرار گرفته باشد.

لازم است مجموعه کتابخانه پس از رسیدن به حد نصاب "تعداد کل مجموعه" در فرمول فوق بنا به نوع و زمینه فعالیت موضوعی، بین ۲ تا ۶ درصد رشد سالانه داشته باشد.

لازم است تعداد عناوین نشریات ادواری تخصصی جاری، که از اساسی ترین منابع مرجع هر کتابخانه دانشگاهی پویا به شمار میرود، بر مبنای سر جمع عوامل زیر محاسبه شود:

به ازای هر ۶ نفر دانشجوی کاردانی و کارشناسی، دست کم یک عنوان

به ازای هر ۲ نفر دانشجوی کارشناسی ارشد و بالاتر، دست کم یک عنوان

به ازای هر ۲ نفر عضو هیات علمی تمام وقت، دست کم یک عنوان.

به هر حال، هیچ کتابخانه دانشکده ای نباید کمتر از ۵۰ عنوان نشریه ادواری جاری داشته باشد.

استاندارد پنج: سازمان دهی منابع

برای آنکه مجموعه منابع کتابخانه دانشگاهی از هر حیث قابل استفاده و بهره برداری باشد کتابخانه باید این منابع را از لحاظ شکل مادی و ظاهر و نیز از نظر محتوای فکری و اندیشه به گونه ای سازمان دهد که بتوان به سرعت و سهولت به جز جز آن دسترسی داشت.

لازم است هر کتابخانه دانشگاهی منابع و مواد خود را بر اساس اصول و قواعد پذیرفته شده ملی و بین المللی سازمان دهی کند تا علاوه بر تسریع و تسهیل کار بازیابی این مواد، نظام اطلاع رسانی کتابخانه نیز با نظام جهانی اطلاعات هماهنگ و سازگار گردد.

برای ایجاد هماهنگی و یکدستی در خدمات کتابخانه های دانشگاهی و صرفه جویی در نیروی انسانی و هزینه، لازم است کتابخانه های مرکزی کار سازماندهی مجموعه کتابخانه های دانشکده ها را بر عهده گیرند.

مواد و منابع کتابخانه باید طوری نگهداری شود که بالاترین میزان دسترسی برای کاربران فراهم شود. لازم است تا جای ممکن از تقسیم و تجزیه مجموعه احتراز شود.

لازم است کتابداران بخش سازماندهی مواد به گستره جامعی از خدمات و امکانات ماشینی، رسانه های الکترونیکی کتاب شناختی و پایگاه های اطلاعاتی پیوسته کتابخانه های معتبر داخل و خارج دسترسی داشته باشند.

آماده سازی مواد پس از سازماندهی باید حداکثر ظرف مدت سه روز انجام شود.

بازده کار یک کتابدار متخصص که فهرست نویس حرفه ای است و گروه همکار او (مجموعاً سه نفر) باید در حدود ۲۴۰ عنوان در ماه باشد که شامل فهرست نویسی عناوین جدید و نیز جستجوی این عناوین در منابع کتاب شناختی و برگه آرایی می شود.

برای جستجوی مشخصات هر عنوان در منابع کتاب شناختی باید به طور متوسط ۱۵ دقیقه در نظر گرفته شود.

استاندارد شش - خدمات

کتابخانه دانشگاهی باید خدمات اطلاع رسانی و مناسبی را در جهت تحقق بخشیدن به برنامه ها و اهداف آموزشی و پژوهشی سازمان مادر ارائه دهد و استفاده هر چه بیشتر و بهتر از منابع را میسر سازد.

رئیس کتابخانه و کتابداران متخصص باید با گروه های آموزشی تماس و همکاری نزدیک داشته باشند.

کتابخانه دانشگاهی باید تسهیلات و امکانات استفاده از خدمات را برای تمام گروه ها از جمله معلولان و نابینایان فراهم کند.

کتابخانه دانشگاهی باید برنامه های متنوعی در سطوح مختلف برای آشناسازی کاربران با کار و خدمات کتابخانه و آموزش نحوه استفاده از مراجع و منابع کتاب شناختی را داشته باشد.

کتابخانه باید نیازهای اطلاعاتی جامعه دانشگاهی را با تامین خدمات به موقع و مناسب برآورده سازد.

کتابخانه دانشگاهی باید دست کم ۵ روز در هفته و هر روز ۱۲ ساعت به روی کاربران باز باشد.

کتابخانه باید جزوه " راهنمای استفاده از کتابخانه " را چاپ کند و در ابتدای سال تحصیلی در اختیار استفاده کنندگان بالقوه خود قرار دهد.

لازم است جامعه دانشگاهی مرتباً در جریان منابع و مواد جدیدی که به کتابخانه میرسد قرار گیرد.

استاندارد هفت: ساختمان و تجهیزات

کتابخانه دانشگاهی باید محل مناسبی برای حفظ و نگهداری منابع خود تدارک ببیند و فضای کافی و حساب شده ای را برای کارمندان ، مراجعان ، و ارائه خدمات و برنامه های خود پیش بینی کند.

بنای کتابخانه باید طوری طراحی شود که در صورت نیاز قابلیت گسترش آتی را داشته باشد و نیازهای ۳۰ سال آینده کتابخانه در آن پیش بینی شده باشد.

فضاهای مطالعه باید گنجایش پذیرفتن ۲۰ درصد از تعداد کل دانشجویان را در آن واحد داشته باشد.

لازم است برای هر ۱۲۰ جلد کتاب یا معادل آن یک متر مربع فضا در نظر گرفت.

برای هر ۲۰ نشریه ادواری جاری باید یک متر مربع فضا پیش بینی شود.

لازم است به ازای هر ۸ کشوی برگه دان (هرکشو با ظرفیت ۸۰۰ برگه) یک متر مربع فضا در نظر گرفته شود.

فضای مطالعه :

به ازای هر نفر ۲/۵ متر مربع

به ازای هر میز تک نفره ۳ متر مربع

فضای کارمندان:

متوسط فضا به ازای هر کارمند: ۱۰ متر مربع

لازم است نور مناسب (در حدود ۵۰۰ لوکس) روی سطح میزهای مطالعه پیش بینی شود.

کتابخانه باید از وسایل مجهز تامین حرارت مطلوب و یکنواخت (حداکثر ۲۴ و حداقل ۲۰ درجه سانتی گراد) در زمستان و تابستان برخوردار باشد.

لازم است میزان رطوبت هوای مخازن بین ۴۵ تا ۵۵ درصد کنترل شود.

استاندارد هشت :بودجه

کتابخانه دانشگاهی باید از بودجه کافی ، مستقل و متناسب با هدف ها و وظایف مدون و مصوب خود برخوردار باشد تا بتواند نیازهای اطلاعاتی جامعه استفاده کننده را به راحتی برآورده سازد.

بودجه جاری کتابخانه باید بخش مشخص و معینی از بودجه جاری دانشگاه یا دانشکده باشد و در آغاز هر سال مالی به رئیس کتابخانه ابلاغ شود.

لازم است ۳ درصد از کل بودجه جاری آموزشی ، پژوهشی و اداری هر دانشگاه یا دانشکده به کتابخانه آن اختصاص یابد چنانچه کتابخانه با کمبودهای شدید مواجه باشد ، این مقدار باید تا میزان ۵ درصد از کل بودجه سازمان مادر افزایش یابد.

پیشنهادهای

با توجه به نتایج این بحث و بررسی مشکلات و موانع مربوط به ارزیابی کمی مجموعه و نیروی انسانی کتابخانه های دانشگاهی و برای رسیدن به کتابخانه های توسعه یافته پیشنهادات و راهکارهای زیر به منظور رفع پاره ای از آنها ارائه می گردد:

۱. جذب و به کارگیری نیروهای متخصص کتابداری و اطلاع رسانی تا رسیدن به حد نصاب استاندارد
۲. جذب نیروهای غیرمتخصص جهت انجام کارهای غیرتخصصی در کتابخانه؛
۳. سپردن مدیریت کتابخانه های دانشگاهی به افراد متخصص
۴. افزایش بودجه کتابخانه های دانشگاهی جهت خرید کتاب، نشریه، و دیگر مواد کتابخانه ای جهت تأمین نیاز مراجعان و رسیدن به حد استاندارد
۵. راه اندازی و تجهیز بخش های اینترنت و اطلاع رسانی و افزایش منابع الکترونیکی در کتابخانه های دانشگاهی
۶. خرید و اشتراک بانک های اطلاعاتی online
۷. با توجه به اینکه دانشگاه نمی تواند در مدت کوتاه هزینه لازم برای جبران کمبود عناوین مورد نیاز را تأمین کند ، مناسب ترین راه استفاده از نظام امانت بین کتابخانه ای (طرح امین) برای تأمین منابع مورد نیاز است.
۸. جلب همکاری اقشار مختلف دانشگاه ، اعم از اعضای هیات علمی ، دانشجویان و کارکنان به منظور ایجاد یک مجموعه مناسب، به طوریکه تقاضاهای آحاد یک جامعه دانشگاهی در آن بازتاب داشته باشد.

ارجاعات :

- ۱- تعاونی ، شیرین (۱۳۹۰) استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران. تهران: نشر کتابدار،سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
- ۲- حقیقی ، محمود " ارزیابی مجموعه کتابخانه های دانشگاهی شهر تهران " پیام کتابخانه . سال سوم ، شماره اول (۱۳۷۲)

- ۳- امید چهری، علی؛ "ارزیابی مجموعه ی کتابخانه های دانشگاهی شهر کرمانشاه بر اساس استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران". مجله: تحقیقات کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاهی « بهار و تابستان ۱۳۸۴ - شماره ۴۳ (علمی-ترویجی) (۲۴ صفحه - از ۹۵ تا ۱۱۸)
- ۴- دیانی ، محمد حسین (۱۳۸۰) مجموعه سازی و فراهم آوری در کتابخانه ها . اهواز : دانشگاه شهید چمران
- ۵- شعبانی، احمد؛ نظام آبادی، فاطمه؛ سعادت، رسول؛ ". ارزیابی مجموعه کتابخانه های دانشگاهی شهر اراک و مقایسه آن با استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی" مجله: تحقیقات کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاهی « بهار و تابستان ۱۳۸۸ - شماره ۴۹ (علمی-ترویجی) (۲۴ صفحه - از ۱۱۵ تا ۱۳۸)